

**Дем'ян Богиня,
Сергій Бурлуцький**

ДОМОГОСПОДАРСТВО: ГОМЕОСТАТИЧНИЙ ПІДХІД

Здійснено аналіз відповідності концепцій домогосподарства, сформованих у межах методологічного індивідуалізму і неортодоксальних теорій, вимогам системної парадигми й умовам перехідної економіки. Доведено, що методологічний дуалізм базису проаналізованих концепцій може бути розв'язаний у рамках системного підходу, який надасть можливість повністю розкрити соціально-економічний зміст домогосподарства як самостійної системи і як елемента систем вищого рівня. Визначено й охарактеризовано формальні причинно-наслідкові зв'язки між елементами домогосподарства. Просте системне функціональне домогосподарство (ПСФД) – це система, створена у процесі об'єднання суб'єкта і приналежної йому сукупності прав власності з метою підтримки гомеостазу.

Ключові слова: методологічний індивідуалізм, холізм, система, гомеостаз, просте системне домогосподарство, право власності.

JEL: B41, D10, P46.

В умовах змішаної економічної системи домогосподарство відіграє активну роль як у процесах відтворення національного продукту, так і у трансформації інституційного середовища. Специфіка перехідної економіки, нестабільність економічного середовища, слабка дієвість і низька ефективність інституційного оточення зумовлює необхідність переосмислення методологічних конструкцій щодо місця, ролі та функцій домогосподарств, сформованих сучасним мейнстрімом.

Незважаючи на наявність ґрунтовної теоретичної бази дослідження домогосподарства, жодна методологічна конструкція не вирізняється всеосяжністю, а отже, не має стовідсоткової емпіричної доведеності. Перехідний, трансформаційний стан вітчизняної економіки ще більше заглиблює методологічну кризу. Одним із варіантів розв'язання сформульованої проблеми може стати використання системної парадигми й аналіз домогосподарства як системи у складі систем вищого рівня. Системний підхід не має повністю відкидати постулати інших шкіл, він використовує їх як базис для альтернативного варіанту розв'язання проблем.

Богиня Дем'ян Петрович (cperfb@mail.ru), д-р екон. наук; проф. Хмельницького національного університету.

Бурлуцький Сергій Віталійович (magistrdr@gmail.com), д-р екон. наук; проф. Одеського національного економічного університету.

У межах неокласичної теорії домогосподарство розглядають як цілісну одиницю, тотожну індивідууму. А отже, в умовах досконалої та повної інформації воно може максимізувати свою цільову функцію, оперуючи впорядкованими й узгодженими перевагами. Дж.Гелбрейт у процесі аналізу економічних теорій і цілей суспільства вказує: хоча домогосподарство може складатися з кількох осіб із різними потребами, смаками і перевагами, неокласична теорія ототожнює його з окремою особою. Вибір окремої людини і домогосподарства на практиці є взаємозамінними (1976. С. 62).

В.Автономов також вважає, що однією з фундаментальних засад сучасної науки є саме модель економічної людини як необхідна епістемологічна абстракція (елемент методу економічної теорії), і ця модель є найбільш наближеною до реальної людської поведінки. Присвячуючи цій проблематиці своє комплексне дослідження "Модель людини в економічному аналізі", автор все ж таки відзначає, що верифікація цієї моделі є не завжди можливою (1998. С. 6, 23). Представники неокласичної теорії чітко розмежовують сферу виробництва, репрезентовану підприємствами, і сферу споживання, репрезентовану домогосподарствами. З системної точки зору функція домогосподарства полягає у формуванні споживчого попиту, а мета – це максимізація корисності у процесі споживання. Г.Вебер відзначав, що домогосподарство є суб'єктом господарювання, що діє загалом раціонально, тобто свідомо використовує умови і засоби для досягнення поставлених цілей. Поведінка людини (домогосподарства) в рамках мейнстріму і неокласики базується винятково на принципі раціональної максимізації (1990).

Поширеність неокласичної методології можна пояснити доволі високою універсальністю концепції, можливістю казуального моделювання й оптимізації. У межах економічного імперіалізму методи неокласики застосовують у багатьох неекономічних сферах. Разом з тим слід зазначити головну хибу неокласичної течії, а саме слабкий ступінь емпіричної доведеності.

Зрозуміло, що жоден ринковий суб'єкт не в змозі сформуванати досконалу функцію корисності, яка враховує всі можливі варіанти споживання, й отримати повну інформацію про стан ринків. Людина є доволі обмеженою щодо можливостей адекватного аналізу всього масиву інформації. Крім того, ототожнення домогосподарства з окремим суб'єктом не дозволяє побудувати повноцінну функцію корисності за умов невизначеності процесів, що відбуваються в самому домогосподарстві. Криві байдужості та ізокванти як основу аналізу неможливо отримати емпіричним шляхом ні для окремого суб'єкта, ні для групи суб'єктів.

Поведінку домогосподарств багато в чому визначають соціальне середовище, моральні принципи, а отже, використання моделі економічної людини-максимізатора не дозволяє адекватно відобразити реальність. Обмеженням раціональності поведінки домогосподарства може бути відмінність у бажаних цілях. Неокласична теорія, наприклад, робить наголос

на первинності максимізації корисності від споживання, а отже, максимізації доходу і добробуту, а це вже суперечить установкам суспільств, де потенційними цілями є максимізація престижу або релігійне благочестя.

Аналіз методологічного індивідуалізму з системних позицій приводить до логічного висновку про переважаючу роль редукціонізму у вивченні економічних процесів. Складні явища поділяють на елементи (в нашому випадку це домогосподарства, тотожні індивідам), вивчають їх властивості й на цій підставі визначають характеристики економічної системи загалом. Але не завжди в системі можна виокремити певний елемент або частину. Вивчення такої складової можливе тільки у процесі взаємодії з іншими складовими. Саме процес взаємодії надає інформацію про стан елемента системи. Один і той самий елемент може взаємодіяти або бути складовим інших систем. Таким чином, редукціонізм і його похідна конструкція – методологічний індивідуалізм – не можуть виступати базисом сучасного системного дослідження.

Інституціональна концепція соціально-економічного аналізу виникла на початку ХХ століття на противагу неокласичному вченню. Її представники заперечують доцільність використання принципу методологічного індивідуалізму й оптимізаційних критеріїв. Діяльність суб'єктів (домогосподарств) зумовлює ситуація в економіці загалом, а цілі та смаки формує суспільство. В.Дементьев, проаналізувавши фундаментальні питання розвитку методології інституціональної теорії та основні ознаки категорії "інститут", дійшов висновку, що інститути – це суспільні механізми, які є сукупністю дій одних осіб, спрямованих на інших осіб з метою примушення останніх до певного типу поведінки. Як наслідок цього формується певна статична соціальна структура або організація (2009. С. 27). Таким чином, інститут – це соціальна або економічна взаємодія між людьми або колективні дії, спрямовані на контроль за поведінкою. Можна зробити висновок, що домогосподарство, побудоване на взаємодії між людьми, теж є інститутом, і розглядати його потрібно як складну структуру, а не як атомістичну людину. Так, інституціональна теорія базується на принципах холізму і контролю систем вищого рівня над підсистемами, що входять до їх складу (домогосподарство або особа). Як стверджує М.Сажина, наявність рефлексивно нормованої суспільної діяльності є вихідною передумовою дослідження соціальної системи. Неможливо теоретично реконструювати соціальну систему на базі взаємодії індивідів, якщо в модель поведінки кожного не закладені рефлексивні норми (2006. С. 79).

З погляду інституціоналістів, постулат економічної людини є спрощенням, оскільки він не розкриває інституційних основ і не враховує обмеженість людської раціональності. Постулат – це непереконалива формалізація порівняно з реальною людиною, яка є продуктом попередніх поколінь, національної спадщини у формі інстинктів, звичок і соціальних концепцій. Домогосподарства не можуть механічно реагувати на зовнішній вплив згідно з функціями корисності. Реакцію зумовлюють інстинкти, тоб-

то цілі усвідомленої поведінки, які формуються з покоління в покоління і які спричиняє зовнішнє соціальне, культурне й економічне середовище. Суб'єкти або домогосподарства мають обмежені можливості оброблення інформації, отриманої з зовнішнього середовища. Крім того, завжди існують особливі психологічні витрати на ухвалення рішень. Недосконалість зовнішнього середовища, тобто самої природи людини, зумовлює необхідність формування соціальних норм та інститутів. А це ще раз доводить, що окрема особа як системний елемент не є автономією і залежить від дій інших індивідів і системи в цілому.

Якщо функція відбиває призначення системи і є об'єктивно зумовленою зовнішнім середовищем, то виникає певна дихотомія. Людина у процесі свого життя вимушена вступати у взаємодію з іншими людьми. Ця взаємодія може мати як економічний, так і позаекономічний характер. Результатом буде формування певних інститутів (наприклад, інституту домогосподарства або сім'ї). Інститути, своєю чергою, впливають на взаємодію осіб через систему звичок, норм, соціальних і економічних орієнтирів. Таким чином, інститути як результат взаємодії осіб зумовлюють цю взаємодію. Отже, інституційна функція домогосподарства (сім'ї) – це формування інституційного середовища з метою реалізації своїх інстинктів.

Методологічні засади теорії Дж.М.Кейнса сформувалися як відповідь на невідповідність абстрактно-теоретичної неокласичної концепції аналізу загальному стану реальної економічної системи. У межах концепції Дж.М.Кейнса домогосподарство розглянуто в агрегованому вигляді – як елемент макроекономічної системи. Такий підхід передбачає визначення подвійної ролі домогосподарства: як постачальника економічних ресурсів і основного елемента, що формує споживчий попит. Не вдаючись до відмінностей кейнсіанської та неокласичної методологій, відзначимо, що вони не розглядають можливість здійснення домогосподарствами власної виробничої діяльності. Відмовляючись від принципів методологічного індивідуалізму і загальної оптимізації, Дж.М.Кейнс акцентує увагу на соціальних і колективних нормах, звичках і емоціях, що впливають на поведінку домогосподарства. Неможливість оптимізації, за Кейнсом, зумовлена очікуваннями – змінною, яка не може бути формалізована. Аналізуючи таке явище, як схильність до споживання, Кейнс доводить, що найбільший вплив на використання доходу забезпечує бажання домогосподарства підтримувати звичайний рівень життя, а також суспільні звички та інститути, які в короткостроковому періоді майже не піддаються істотним змінам (1999. С. 91, 97). Психологію суспільства, де кожен суб'єкт прагне копіювати дії інших, прагне відповідати поведінці більшості, Кейнс називав конвенційними очікуваннями (1999. С. 285).

Не можна не погодитися з І.Розмаїнським, який точно визначив принципову відмінність між неокласичним і кейнсіанським підходами. Сутність неокласичного підходу розкривається лише в ергодичному середовищі: в середовищі, де минуле, сьогодення і майбутнє можливо охарактере-

ризувати однією функцією – ймовірного розподілу. Натомість кейнсіанська методологія не є ергодичною – минуле незворотне, а майбутнє невизначене (2007).

Реакцією на результати неокласичного синтезу стало виникнення неортодоксальної економічної течії – посткейнсіанства. Центральною ланкою посткейнсіанства, а саме монетарного посткейнсіанства, є фундаментальна невизначеність, яка передбачає неможливість прогнозування майбутнього за допомоги функцій ймовірного розподілу. Через це особливу важливість мають ірраціональні очікування, що формують сукупність унікальних подій і явищ. Фактичну ж скоординованість дій економічних суб'єктів можна пояснити вище згаданими конвенційними очікуваннями. Суспільні норми і загальноприйняті правила поведінки спрямовані на скорочення ступеня невизначеності майбутнього. Як указує І. Розмаїнський, людина, що має обмежені пізнавальні можливості, не може відчувати себе захищеною, функціонуючи "сама по собі". Тому суб'єкти хочуть бути частиною соціальних груп і суспільства загалом і дотримуватися норм цих "колективів" (2005). Таким чином, споживчі переваги домогосподарств можна розглядати як результат сформованої соціальної поведінки. Ці споживчі переваги модифікуються в часі, що зумовлено зростанням доходу в межах соціальних груп або класів. Нормальний тип споживчої поведінки у кожен момент часу відображає спосіб життя домашніх господарств, що конститує відповідну соціальну групу. Системною метою домогосподарства є ухилення від невизначеності.

Апологет економічного підходу до позаринкових форм діяльності Гаррі Беккер застосував інструментарій мікроекономічного аналізу до питань дискримінації, освіти, злочинності, планування сім'ї. Його "нова теорія домогосподарства" відмовляється від пасивного характеру домогосподарства, спрямованого лише на споживання, й акцентує увагу на виробництві домогосподарством споживчих благ. Г.Беккер зазначає, що в домогосподарстві здійснюється виробництво не тільки матеріальних речей, а і таких специфічних категорій корисності, як людський капітал, здоров'я тощо. Домогосподарство функціонує, як фірма, що перетворює ринкові товари, час членів домогосподарства й інші ресурси на базові споживчі блага (2003). У своїй праці "Теорія розподілу часу" Г.Беккер стверджує, що домогосподарство одночасно здійснює оптимізацію двох функцій: виробничої функції домогосподарства і функції корисності споживання (1999). У рамках системного аналізу функція домогосподарства – це виробництво споживчих благ, а мета – максимізація корисності від споживання цих благ. Отже, аргументами функції корисності будуть виробничі функції кожного споживчого блага, а аргументами виробничих функцій – ринкові товари і час, витрачений домогосподарством.

Подальша еволюція неокласичної теорії привела до її симбіозу з інституціональною течією економічної думки. Формально ця неінституціональна концепція передбачає аналіз ролі та впливу інститутів на економіч-

ну систему з використанням положень методологічного індивідуалізму й оптимізаційно-рівноважних критеріїв. Неоінституціоналізм розглядає людську поведінку як обмежено-раціональну, а в деяких випадках навіть як опортуністичну. Обмежена раціональність, за визначенням Г.Саймона, припускає раціональний вибір, у межах якого неможливо передбачити й урахувати всі можливі варіанти дій, що можна пояснити недосконалістю інформації й обмеженістю пізнавальних можливостей економічних суб'єктів (1993).

Отже, можна зробити висновок, що методологічна база як індивідуалізму, так і холізму вивчає проблему домогосподарства, виходячи з власних позицій, але не дає досить повного теоретичного обґрунтування наявним емпіричним дослідженням. Методологічний дуалізм базису проаналізованих концепцій може бути дозволений у межах системної парадигми, яка надасть можливість повністю розкрити соціально-економічний зміст домогосподарства як самостійної системи, з одного боку, і як елемента систем вищого рівня – з іншого.

Будь-яка економічна система разом із цілісністю, впорядкованістю і стабільністю має таку властивість, як суперечність. За розгляду системи інтересів домогосподарства доцільно виокремити групи інтересів, кожна з яких відображає ті чи ті зв'язки, що виникають у межах домогосподарства, між домогосподарствами, системами вищого рівня. Деякі групи інтересів перебувають у стані суперечності й обумовлюють динаміку існування домогосподарства.

З цих позицій може бути виокремлено дві базові протилежності: домогосподарство як виробник і постачальник ресурсів (праці та капіталу) і домогосподарство як споживач. Протилежність полягає в тому, що надходження коштів від реалізації ресурсів домогосподарства мають позитивне значення, а розподіл отриманих коштів у процесі споживання – негативне. У межах домогосподарства поєднуються протилежні функції формування пропозиції та попиту. Аналогічно в межах розподілу можна виокремити протилежність "споживання – заощадження", а в межах виробництва – "ринкова реалізація ресурсів – їх використання в домогосподарстві". Протилежність виникає і між холічними й індивідуальними чинниками, що обумовлюють мотивацію домогосподарства. Домогосподарство за наявності досить значних внутрішніх і зовнішніх суперечностей зберігає свою стабільність – стабільність внутрішнього середовища. Чим більш загостреними є суперечності, тим більше зусиль домогосподарства спрямовує на їх неантагоністичне розв'язання.

Незмінність внутрішнього середовища системи в разі коливань умов зовнішнього середовища досліджує концепція гомеостазу. За визначенням провідного фахівця в цій галузі Ю.Горського, гомеостаз – це функціональний стан системи, за якого за рахунок дії спеціальних систем керування (гомеостатів) забезпечується підтримка динамічної сталості життєво

важливих функцій і параметрів системи в разі змін внутрішнього і зовнішнього середовища (1990. С. 20).

Гомеостатична методологія системної парадигми є основою синтезу розглянутих вище концепцій домогосподарства. У межах домогосподарства-системи можливе виокремлення різних конкуруючих підсистем, що функціонують за принципами гомеостазу.

У гомеостатичних системах, як відзначав Ю.Горський, можуть виникати союзницькі, партнерські, нейтральні та конкурентні відносини (1998). У домогосподарствах і деяких гомеостатичних підсистемах відносини мають змішаний характер. Так, підсистема постачання ресурсів створює дохід, а підсистема розподілу-споживання його витрачає, тобто очевидно є наявність конфліктних відносин. З іншого боку, ці підсистеми забезпечують функціонування одна одної, а отже, відносини між ними є партнерськими. У будь-якому разі використання системно-гомеостатичної концепції дозволяє врахувати всі характеристики домогосподарств, окреслені за допомоги інших методологічних підходів, а це означає, що вони претендують на епістемологічну всеосяжність. Факти або положення, що спричиняють методологічні суперечності, є лише результатом переважної дії тієї чи тієї гомеостатичної підсистеми.

Розглянутий гомеостат "пропозиція-попит" – це тільки частина складної системи домогосподарства. У його складі можна виявити гомеостатичні системи нижчого рівня керування, а сам він є елементом систем вищого рівня. Проте ми вважаємо, що саме сукупність підсистем "пропозиція-попит" є базовою для розуміння гомеостатичних процесів.

Попит домогосподарства впливає на його здатність генерувати пропозицію й отримувати дохід. Споживання спрямоване на процес відтворення домогосподарства, людського капіталу і, відповідно, здатності генерувати дохід. Окрім того, у процесі споживання формується матеріально-енергетична база домогосподарства (майновий комплекс), яка не лише забезпечує відтворення, а і дозволяє домогосподарству реалізовувати певні виробничі процеси й отримувати позаринковий дохід. Заощадження як форма реалізації отриманого, але не спожитого доходу за інвестування у фінансові активи також забезпечує додатковий прибуток.

Домогосподарство-система отримує інформацію від інших систем (домогосподарств, фірм, соціальних груп, державних органів, суспільства загалом) і на цій підставі встановлює свої цілі та функції. Порівняння індивідуальних пріоритетів із суспільними і загальноприйнятими нормами (формальними і неформальними правилами) створює гомеостатичну підсистему "індивідуальні пріоритети і системні установки", яка забезпечує формування найприйнятнішої з точки зору домогосподарства поведінки. Ця поведінка як джерело інформації для інших систем впливає на інституційне середовище. Переважна дія гомеостатичної підсистеми "системні установки" зумовлена обмеженими можливостями домогосподарства щодо адекватного аналізу всього масиву інформації. Таким чином, для ско-

рочення невизначеності домогосподарство схильне копіювати дії інших домогосподарств, підкорятися нормам і загальноприйнятим правилам. Формально це забезпечує меншу чутливість до впливу сигналів збурення зовнішнього середовища, а отже, скорочує витрати матеріально-енергетичних ресурсів для підтримки дії гомеостатичних систем. У разі значнішого впливу "індивідуальних пріоритетів" поведінка домогосподарства може стати девіантною.

Метою системи є досягнення певного результату, максимально повне виконання своїх функцій. Елементи системи у взаємодії мають прагнути зберегти цей результат, що доводить логіка функціонування гомеостатичних підсистем. Системні зв'язки (прямі та зворотні) мають не випадковий характер, а постійно відтворюються.

Кількість елементів для досягнення результату має бути такою, щоб за видалення з неї одного елемента виникали або кількісні зміни (скорочення цільового результату дії системи), або якісні (зникнення цільового результату взагалі). Як указує М.Гайдес, мінімальною системою можна вважати таку групу k елементів, яка в разі видалення зі свого складу хоча б одного будь-якого елемента втрачає якості властивих їй елементів і відсутніх у одного з k елементів (2005. С. 28). Необхідність відтворення результату дії системи зумовлює відтворення функціонування домогосподарства (підтримка гомеостазу), а склад елементів такого мінімального домогосподарства-системи має забезпечувати реалізацію цього відтворення.

Якщо система – це сукупність взаємодіючих елементів, то для відтворення функціонування людини як елемента системи (хоча б на фізичному рівні) потрібні взаємодіючі речово-енергетичні елементи.

Краще за все взаємодію між людиною і речовими елементами можуть охарактеризувати права власності. Наприклад, одним із важливих матеріальних елементів у процесі відтворення функціонування людини є житло (житлове приміщення), щодо якого реалізується право володіння або користування. У процесі підтримки гомеостазу домогосподарство обмінюється матеріально-енергетичними потоками (благами) з іншими домогосподарствами, системами еквівалентного або вищого рівня. Цей процес і відповідні відносини між людьми структуруються правами власності.

У контексті відносин власності гомеостатична підсистема "пропозиція" відповідає за процес відчуження, тобто перетворення діяльності та здібностей людини до матеріалізації результатів праці, а також власності на об'єкти економічних відносин. Підсистема "попит" відповідає за привласнення, тобто перетворення предметів, явищ природи і суспільства, їх корисних властивостей на реальні умови гомеостазу домогосподарства. Суперечності, які містяться в гомеостаті "попит-пропозиція", посилюються суперечністю "відчуження-привласнення". Привласнення об'єкта власності одним суб'єктом (домогосподарством) є одночасно відчуженням його стосовно іншого суб'єкта (домогосподарства). Таким чином, можна констатувати наявність гомеостатичних систем, які формуються з домогосподарств (суб'єктів) у про-

цесі відносин власності. Регулятором цих систем є формальні та неформальні правила, які склалися в суспільстві й які підтримує держава.

Підсумовуючи результати здійсненого методологічного аналізу, можна сформулювати поняття, яке характеризує системне призначення і зумовленість домогосподарств як базового елемента соціально-економічної системи. Просте системне функціональне домогосподарство (ПСФД) – це система, створена у процесі об'єднання суб'єкта і сукупності прав власності, що належить йому, з метою підтримки гомеостазу (власного відтворення або відтворення людського капіталу). Під простим домогосподарством розуміють мінімально можливу систему, яка може забезпечити гомеостатичні процеси, і виокремлення з неї будь-якого елемента призводить до втрати властивих їй функцій.

Функцією домогосподарства-системи є ринковий або позаринковий обмін правами з іншими ПСФД або їх сукупностями. Таке формулювання не лише не суперечить функціям домогосподарства, на яких акцентують увагу різні методологічні підходи, а і ґносеологічно їх узагальнює. В економічному аспекті домогосподарству властиві такі функції: постачальницька, виробнича, споживча й ощадна. Постачальницька функція відбиває участь домогосподарства в суспільному виробництві через постачання (формування пропозиції) виробничих ресурсів (праці, капіталу, підприємницьких здібностей). Виробнича функція нерозривно пов'язана з постачальницькою. Мається на увазі реалізація виробничих ресурсів домогосподарства в суспільному або внутрішньому виробництві товарів і послуг, інакше кажучи, передання (відчуження) прав власності на ці виробничі ресурси у процесі суспільного виробництва. Споживча функція характеризує процес задоволення безпосередніх потреб через привласнення матеріальних і нематеріальних благ, а отже, й отримання відповідних прав.

У межах концепції людського капіталу домогосподарство може виконувати функції щодо його формування, відтворення і реалізації. Формування людського капіталу – це побудова матеріальної бази домогосподарства, включення людини в суспільну систему та її соціалізація. Реалізація цих функцій передбачає отримання пучка прав, пов'язаних із майном, освітою та іншими характеристиками людського капіталу. Виробництво людського капіталу є не просто репродуктивна функція людини, в економічному сенсі це інвестиції, довгострокові вкладення батьків у дітей. У цьому разі відбувається неринкове відчуження прав. Реалізація людського капіталу є еквівалентною розглянутим функціям постачання і виробництва.

Отже, необхідність обміну як функції системи можна пояснити обмеженістю ресурсів та існуванням інституту власності – сукупності відносин між людьми у зв'язку з благами та їх використанням.

В умовах розподілу праці та відповідної специфікації ресурсів реалізація прав власності ПСФД має ринкову форму, тому недосконалість і асиметричність інформації призводить до обмеження ефективності обміну цими правами. Концептуально причинами недостатньої ефективності

ринкового обміну є обмежена раціональність і опортуністична поведінка контрагентів. А отже, перед окремим ПСФД виникає необхідність скорочення ринкових ризиків. Розв'язання цієї проблеми слід розглядати у двох площинах. За рахунок додаткових витрат на отримання інформації з'являється можливість подолання її недосконалості, а також ринкової асиметричності, проте підвищення ефективності обміну може бути недостатнім для покриття цих витрат.

Сукупність ПСФД (систем вищого рівня) обумовлює реалізацію прав власності окремого ПСФД, а отже, виконуються передумови методології холізму. Об'єднання кількох ПСФД приводить до формування системи вищого рівня – системного функціонального домогосподарства (СФД). У рамках цієї системи ПСФД зберігають свої функції – здійснюється неринковий обмін повними або частковими правами власності тощо. Проте між окремим СФД та іншими системами будь-якого рівня можливий як ринковий, так і неринковий обмін. У процесі розподілу праці може виникнути ситуація, коли ПСФД не зможе забезпечити свій гомеостаз, якщо його функція не буде зумовлена потребами систем вищого рівня.

Причини виникнення СФД можуть мати як економічний характер, так і соціальний. За економічними критеріями, існування СФД має сенс доти, доки додаткові вигоди, отримані ПСФД, не є меншими за витрати на підтримку відповідних гомеостатів. У соціальному плані одна з форм СФД може розглядатися як сім'я – особливий інститут, специфічною функцією якого є народження дітей, відтворення населення загалом. У межах домогосподарства-сім'ї формуються довгострокові стабільні зв'язки, перш за все, родинні, відносини довіри, яких неможливо досягти в межах інших об'єднань. Справедливим щодо цього є висновок Роберта Поллака, якого він дійшов за дослідження трансакційної методології: індивіди хочуть зберегти довгострокові сімейні відносини з метою створення стабільного середовища для життя і виховання дітей, а також для зменшення ризиків, пов'язаних із накопиченням різних типів сімейного капіталу (1994. С. 56).

З точки зору підтримки гомеостазу створення сім'ї є запобіжним механізмом утрати функціональності домогосподарства в майбутньому. Людина як ключовий елемент домогосподарства має обмежений термін свого існування, тому народження дитини забезпечує відтворення в довгостроковому періоді. З часом батьківське домогосподарство з тих або тих причин може зникнути як системна одиниця, але знання, звички, сукупність прав власності будуть передані дитині, яка стане елементом нового домогосподарства. Таким чином, лише СФД у формі сім'ї здатне підтримувати довгостроковий гомеостаз. Проте слід зазначити, що сім'я не є стабільним елементом суспільства, а соціальні та культурні зміни останніх десятиліть додають цьому інституту ще більше динамізму.

Якщо розглядати домогосподарство як господарську одиницю, то можна провести певні паралелі з вертикально інтегрованою фірмою. Фірма є вертикально інтегрованою, якщо в її межах з одного підрозділу в ін-

ше відбувається переміщення товарів і послуг, які могли бути реалізовані на ринку без подальшої переробки. На думку А.Алчіана і Г.Демсеца, перевага вертикальної інтеграції в тому, що вона дозволяє ефективніше використовувати певний ресурс у межах "команди". Коли витрати на контроль за "командою" і запобігання опортуністичній поведінці перевищують вигоди використання ресурсу "команди", інтеграція стає неефективною. У межах домогосподарства також здійснюється неринкова діяльність, спрямована на створення продукту (товарів), завдяки своєрідній вертикальній інтеграції між членами СФД як власниками ресурсів (1972. Р. 783).

Чим більша кількість ПСФД входить до складу домогосподарства, тим більшим є масштаб неринкової діяльності. Додатково виникає ефект масштабу за рахунок скорочення витрат на ведення загального господарства. Якщо ж витрати на контроль за сукупністю ПСФД перевищують указані переваги, можливе руйнування системного домогосподарства і виникнення окремих, дрібніших СФД.

Запропоновані методологічні підходи до аналізу домогосподарства відкривають нові перспективи як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

На наш погляд, теоретичною основою комплексних досліджень відносин домогосподарства та інших суб'єктів може бути система, створена у процесі об'єднання суб'єкта або кількох суб'єктів і сукупності прав власності, що належить їм, з метою підтримки гомеостазу (власного відтворення або відтворення людського капіталу) у вигляді відповідної гносеологічної конструкції. Подальший напрямок досліджень обумовлений необхідністю емпіричної перевірки існування гомеостатичних процесів на рівні домогосподарств.

Література

- Автономов В.* (1998) Модель человека в экономической науке. СПб: Экономическая школа.
- Беккер Г.С.* (1999) Теория распределения времени // Теория потребительского выбора. СПб: Экономическая школа.
- Беккер Г.С.* (2003) Человеческое поведение: экономический подход // Избранные труды по экономической теории. М.: ГУ ВШЭ.
- Вебер М.* (1990) Избранные произведения. М.: Прогресс.
- Гайдес М.А.* (2005) Общая теория систем (системы и системный анализ). Винница: Глобус-пресс.
- Горский Ю.М.* (1990) Гомеостатика живых, технических, социальных и экологических систем. Новосибирск: Наука.
- Горский Ю.М.* (1998) Основы гомеостатики. Гармония и дисгармония в живых, природных и искусственных системах. Иркутск: ИГЭА.
- Гэлбрейт Дж.К.* (1976) Экономические теории и цели общества. М.: Прогресс.
- Дементьев В.В.* (2009) Что мы исследуем, когда исследуем институты? // Экономический вестник Ростовского государственного университета. Т. 7. № 1. С. 13–30.
- Кейнс Дж.М.* (1999) Общая теория занятости, процента и денег. М.: Гелиос АРВ.
- Поллак Р.* (1994) Трансакционный подход к изучению семьи и домашнего хозяйства // THESIS № 6. С. 50–76.
- Розмаинский И.* (2005) "Посткейнсианская модель человека" и хозяйственное поведение россиян в 1990-е годы // Экономический вестник Ростовского государственного университета. Т. 3. № 1. С. 62–73.

- Розмаинский И.* (2007) Методологические основы теории Кейнса и его "Спор о методе" с Тинбергеном // Вопросы экономики. № 4. С. 25–36.
- Сажина М.А.* (2006) Институциональная экономика: методологические проблемы // Вестник Московского университета. Серия 21. Управление (государство и общество). № 4. С. 76–87.
- Саймон Г.* (1993) Рациональность как процесс и продукт мышления // THESIS. № 3. С. 16–38.
- Alchian A., Demsetz H.* (1972) Production, information costs, and Economic Organization // The American Economic Review. Vol. 62. No 5. P. 777–795.
-
-

HOUSEHOLD: A HOMEOSTATIC APPROACH

Demian Bohynia, Serhii Burlutskyi

Author affiliation:

Demian Bohynia, Doctor of Economics, Professor, Khmelnytsky National University.

E-mail: upepfb@mail.ru.

Serhii Burlutskyi, Doctor of Economics, Professor, Odesa National Economic University.

E-mail: magistrdr@gmail.com.

The authors analyze the correspondence of the concept of household developed within the methodological individualism and unorthodox theories, to the requirements of the systemic paradigm and the conditions of transition economy. It is proved that methodological dualism of the basis of the analyzed concepts can be resolved within the framework of systemic approach, which will provide an opportunity to completely reveal the socio-economic content of household as a stand-alone system and as part of higher-level systems. Identified and characterized various formal causal relationships between the elements of household. A simple system household ownership is a system created in the process of unification of agent with a set of rights that he owns with the purpose to support homeostasis.

Keywords: methodological individualism, holism, system, homeostasis, a simple system household ownership, property right.

JEL: B41, D10, P46.